

DOI Number: 10.30520/tjsosci.684434

EŞKİYALARIN MERKEZİ DEVLET VE FEODAL OTORİTELERLE İLİŞKİLERİ*
*THE RELATIONS OF BANDITS WITH THE CENTRAL STATE AND FEUDAL
AUTHORITIES*

Murat PIÇAK¹

Mustafa BULUT²

Şeyhmus DEMİR³

ÖZET

Eşkialık, tarihin ilk devirlerinden başlayıp, uygar toplumların oluşumuna kadar geçen süre içerisinde, insanlığın devamlı olarak birlikte yaşamak zorunda kaldığı toplumsal bir olgudur. Eşkialık güçsüz devlet yapılarının ortaya çıkardığı bir olgudur. Merkezi devlet gücünün çeşitli sebeplerle zayıf düştüğü dönemlerde ekonomik ve sosyal yasalar geçersiz hale gelir; her çeşit haksızlık alıp yürür. Merkezi devlet otoritesinin çöküşü zulüm ve haksızlıkları artırır. Bu tür olumsuz koşullar toplumda bir hak arayışı, başkaldırı ve ayaklanma türü olan eşkıyalığı doğurur. Ayrıca yerel yönetim birimlerindeki olumsuzluklar da eşkıyalık faaliyetlerini körükler. Özellikle yöneticilerin yöre ahalisinden olduğu ve birtakım karmaşık yerel ilişkilerin içinde olduğu kesimler eşkıyalığa en elverişli bölgelerdir. Söz konusu bölgeler sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış, merkezi otoriteden uzak ve ilgisiz kaldığı süreçte, feodal güçlerin halkı yönlendirme kapasitesi yüksek, merkezi devlet politikalarının etki gücü düşük olur. Pre-kapitalist dönemi yaşayan ve toprak sahiplerince yönetilen bu bölgelerde, yörenin önde gelen yerli aileleri arasında daimi rekabet, eşkıyalara doğal bir talep yaratır ve onlara politik bir önem kazandırır. Bu yüzden yerel yönetimi elinde bulunduran feodal otoriteler, eşkıya ile uzlaşmak zorunda olmaktan ziyade; bundan çıkar sağlarlar.

Anahtar Kelimeler: Eşkialık, Yerel Yönetimler, Bölge, Merkezi devlet, Feodal otoriteler.

ABSTRACT

Banditry is a social phenomenon that begins from the first periods of history to the formation of civilized societies. Banditry is a phenomenon raised by powerless state structures. Economic and social laws become invalid in times when the central state power becomes weak for a variety of reasons; all kinds of injustice goes on. The collapse of the central state authority increases the persecution and injustice. Such adverse conditions cause the emergence of banditry, a form of insurrection and insurrection in society. The unfavourable behaves in the local government units also

* Bu makale “Anadolu Kültüründe Sosyal Adalet Mekanizmaları ve Gelir Dağılımı Üzerine Alan Araştırması (Hekimo Örneği)” isimli proje kapsamında yayınlanmıştır.

¹ Doç. Dr, Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, email: mpicak@dicle.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi Diyarbakır Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, email: mbulut@dicle.edu.tr

³ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi A.B.D. Doktora Öğrencisi, email: demirs@dicle.edu.tr

encourage banditry activities. Particularly where the rulers are from the local population and some complex local relations exist, the regions are most favorable for banditry. As long as these regions are socio-economically backward and far from the central authority and remain indifferent, feudal forces have a high capacity to direct the people and the influence of central state policies is low. In these pre-capitalist and territorial governed areas, permanent competition among the leading indigenous families of the region creates a natural demand for bandits and gives them a political importance. Therefore, the feudal authorities holding the local government, rather than having to compromise with the bandit; they benefit from it.

Keywords: Banditry, Local Governments, Region, Central State, Feudal Authorities

GİRİŞ

Sosyal bir olay olan eşkıyalık, tarihin ilk devirlerinden başlayıp, uygar toplumların oluşumuna kadar geçen süre içerisinde insanlığın devamlı olarak birlikte yaşamak zorunda kaldığı toplumsal bir olgudur. Eşkıyalık, bütün dünyada feodal çağın kaçınılmaz bir sonucudur; bu sistemin yarattığı bir olgudur. Kırsal kesimdeki sınıf mücadelelerinin en keskin biçimidir; kendiliğinden kabaran sistemsiz bir savaştır. Eşkıyalık bozuk yönetimlerin ve kötü ekonomik şartların hüküm sürdüğü hasta toplumlarda oldukça sık ortaya çıkmıştır. Ancak eşkıyalık tıpkı korsanlık ve kabadayılık gibi, kökeni itibariyle zamanın karanlıkları içinde kaybolmuştur. Çünkü günümüz modern dünyası eşkıyalığı ortadan kaldırmış; fakat başkaldırının ve suçun kendine özgü yeni biçimlerini yaratmıştır.

Sadece resmi tarih belgelerinde yer almakla kalmayıp, sosyal bilimlerin birçok alanına konu olan, kırsal bir eylem türü olarak eşkıyalık; tarihçilerin ve toplumbilimcilerin yanı sıra edebiyatçıların da ilgi duyduğu toplumsal bir olgudur. Polis ve jandarma arşivlerinde adları geçen eşkıyalar; aynı zamanda gazete makalelerinde, anılarda ve romanlarda da bahis konusu olmuştur. Eşkıyalık çeşitli sınıflara, zümrelere, ideolojilere ve dünya görüşlerine göre değişik biçimlerde yorumlanan ve değişik anlamlar yüklenen bir olgudur. Eşkıyalık üzerine yazanlarda, “eşkıya” kavramına dair belirgin bir görüş farkı vardır. Genellikle resmi arşiv kayıtlarından hareketle, onları adi suç vakalarının ürünleri olarak değerlendirenler çoğunluktadır. Bunların yanı sıra, eşkıyalığı toplumsal bir protesto biçimi olarak yorumlamaya (sosyal veya erdemli eşkıya); bu yolla eşkıyalığa meşruiyet kazandırmaya çalışan birçok sosyal bilimci de bulunmaktadır. Eşkıyalar, merkezi devlet otoritesinin dışındaki bölgesel, feodal otoritelerin hüküm sürdüğü yörelerde var olmuşlardır. Bu yapı çifte ahlak ve hukuk anlayışını ortaya çıkaran bir durumdur. Feodal toplum yapılanması olarak nitelendirilebilecek bölgelerde, kan davası veya meşru müdafaa gerekçesiyle cinayet işleyip dağa çıkmak normal ve yaygın olarak görülen bir durum olmuştur. Demek ki bu düalite ya da ikili anlayış suçun bazen kabul edilebilir hale gelmesine ve bu da dolaylı yoldan eşkıyalığa yol açmıştır. Bu demek oluyor ki, eşkıyalığı kendi toplumsal düzeninin bir sonucu olarak görüp değerlendirmek gerekir. Başka bir deyişle, toplumsal düzen ile eşkıyalık ve başkaldırı arasında diyalektik bir birlik vardır. Eşkıyalık ile başkaldırı üstüne söz edecek kişinin soruna dışarıdan bakmayıp, içine girmesi zorunluluğu vardır. Bu yapılmayınca sorunun özü kavranamaz ve egemen değer yargıları yanıltıcı olabilir.

Eşkıyaların gerçekte sosyal eşkıya olup olmadıklarını belirlemek için kullanılabilir bazı yöntemlerin mevcut olduğu söylenebilir. Çoğunlukla alan araştırmalarından elde edilen bilgiler, devlet belgelerindeki kayıtların doğru ya da yanlış olduğunu ortaya çıkarır. Nitekim eşkıyalık feodal otoritelerin hâkim olduğu bölgelerde; yani merkezi devlet otoritesinin etki alanının uzağında veya dışında ortaya çıkmıştır. Eşkıyanın otoritelere başkaldırışı, aynı olumsuz koşulları paylaştığı köylüler arasında bir dolaylı doyum, bir toplu kutlama kaynağı

olabilir. Başkaldıran kişi, güçlülerin koyduğu kurallara ve uygulamalara karşı çıkarken sosyal çevresinin dileklerini, beklentilerini yerine getiriyor, hatta intikamını alıyor olduğu için benimsenen, desteklenen bir davranış içinde olabilir. Bu durumu devlet belgelerindeki kayıtlarda göremeyeceğimize göre, yapılması gereken objektif alan araştırmalarıdır.

Eşkîyanın edebi ve kültürel imajı, geri toplumlarda günlük yaşamın; ileri toplumlarda ise kaybedilmiş masumiyet ve maceraya duyulan özlemin yansımasıdır. Eşkîyalığın hukuksal ve kriminal çerçevesini attığımızda, geriye ebedi bir arzu ve edebi bir rol kalır: Özgürlük, kahramanlık ve adalet düşü. Eşkîyalar, sadece devletin resmi tarihine değil; aynı zamanda hatırlanan tarihe aittir. Olayların kayıtlarından ibaret olan tarihin değil; teoride denetlenebilir olsa da fiilen denetlenemeyen köylü yoksulların dünyasındaki kahramanlarının tarihidir. Günümüzde eşkîyaların eskiye referansla kahramanlıkları ve mertlikleri ön plana çıkartılmaktadır. Günümüzde esameleri pek okunmayan eşkîyaları incelememizin ne faydası olacak, diye sorulabilir. Dünyanın diğer birçok toplumunda olduğu gibi, Türkiye toplumu da öteden beri bağrında eşkîyalığın bütün türlerini yaşatmıştır. Eşkîyalık, Anadolu’da bir gelenek olduğu için halk hikâyelerine, türkölere, şiir, şarkı, balad ve destanlara varıncaya kadar; devlet politikalarına ve sosyal yaşantıya sirayet eden bir olgu olmuştur. Eşkîya taifesine batıda “efe, zeybek” denilmiş; doğuda ise “mahkûm” adı konmuştur.

Eşkîyalığın Kavramsal Analizi

Eşkîya, Arapça bir sıfat olan "şekavet"ten türemiş; bedbaht, asi, harami, fena hareketli, habis, haylaz, haydut, yol kesen anlamlarına gelen "şaki" kelimesinin çoğuludur. Lügatte "Dağ hırsızları, haydutlar" şeklinde açıklanmıştır. Bazen eşkîya kelimesinin yerine celalî, eşirra, haramî, haramzade, türedi, haydut kelimeleri kullanılmaktadır. Bu kelime dilimizde Arapça “muharrib” kelimesinin karşılığı olan kuttai’t-tarik (yol kesen) anlamında da kullanılmaktadır. Eşkîya ve eşkîyalığın bu söylediğimiz sözlük anlamları dışında çeşitli tanımları da bulunmaktadır. Yasalara ters düşerek, saldırıp zor kullanarak soygun yapan bir çeteye dâhil olan herhangi bir kimseye “eşkîya” denir (Şahin, 2003: 76). Eşkîya tabiri, yolculara, yerleşik halka kısacası insanlara taarruz eden zulüm edici, gaspçı (yağmalayıcı), katil edici (öldürücü) kimseler hakkında kullanılmıştır (Güler, 1995: 187). Eşkîyalık, genelde silahla veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip, baskın yaparak mala, cana tecavüz; kamu düzenini ve güvenliğini ihlâl şeklinde tanımlanmıştır (Demirci ve Arslan, 2012: 889).

Eşkîyalık hukuki açıdan şöyle tarif edilmektedir: *Malı gasp etmek, zapt etmek, suikastta bulunmak, ölç almak, ülkelerin iç huzurunu bozmak için ev, çiftlik, köy, kasaba, ağıl, değirmen vs. yerleri basarak veya yakıp-yıkarak, tahrip ederek, insanları öldürerek, yollarda ve geçitlerde soygun yaparak, adam kaçırmak. Bu fiillerinden dolayı hapis iken firar ederek, silahla dolaşp, emniyet ve asayiş tehdit ve ihlal etmek.* (Uzun, 2006: 32).

Ekonomistler eşkîyalığı “... kapitalizm öncesi üretim ve sınıf ilişkilerinin ortaya çıkardığı bir direnme ve muhalefet hareketi...”, sosyologlar ise; “...kırsal kesimdeki sınıf kavgasının en keskin biçimlerinden biri ya da bir toplumsal protesto olayı, bir patlama...” olarak değerlendirmişlerdir. Eric Hobsbawn eşkîyalık kelimesini, “... yasalara göre ters düşüp, saldırıp zor kullanarak soygun yapan bir çeteye dahil herhangi bir kimse, haydut” olarak tanımlamıştır. Yaşar Kemal “Başkaldırmanın ürünü olan insanın yaşam serüveni boyunca gerçekleştirdiği bir başkaldırmanın türü” olarak tanımlarken, Ivan Olbracht ise “İnsanın adalete doymak bilmez bir özlemi vardır. Bunu ona vermeyen sosyal düzene karşı ruhunun derinliklerinden kopan bir isyan duyar. Yaşadığı düzeni hatta bütün kâinatı adaletsizlikle suçlar. Bu yüzden de isyancı olur.” demiştir (Erdoğan, 2005: 783).

Eşkıyalığın Toplumsal Altyapısı

Eşkıyalık, tarihte bilinen en evrensel ve tek biçimli sosyal olgulardan biridir. Evrensel olarak eşkıyalık, tarıma dayalı, feodal yöneticiler, mültezimler, tefeciler tarafından yönetilen; ezilen, sömürülen köylü ve topraksız emekçilerden oluşan toplumlarda görülür. Eşkıyalığın evrenselliğini tayin eden, o toplumun kültürel yapısı değil, köy toplumunun değişmez karakteristiğidir. Pratikte tüm örnekler birbiriyle ilişkili dört sosyal eşkıyalık biçimi altında toplanır; ancak bunların arasındaki farklılıklar oldukça yüzeyseldir. Bu tek biçimlilik, aynı kültürel özelliklerin dünyanın farklı bölgelerinde hüküm sürmesinin sonucu değil; köylü toplumları içerisindeki benzer koşulların bir yansımasıdır. Eşkıyalık feodal-geleneksel tarımsal üretimin çözülerek, tarımsal kapitalizm veya kapitalist-endüstriyel yapılara geçiş aşamasında bulunan bütün toplumlarda ortaya çıkmıştır. Eşkıyalık, kapitalizm öncesi üretim ve sınıf ilişkilerinin ortaya çıkardığı bir direnme ve muhalefet hareketidir. Bütün dünyada feodal çağın kaçınılmaz bir sonucudur, bu sistemin yarattığı bir olgudur. Tarihsel gelişimin diğer ucunu oluşturan kapitalist, sosyalist vb. modern sistemler geleneksel köylü-tarım toplumu olmadıklarından, eşkıyalığı üretmezler (Bayrak, 2014: 205).

Son iki yüzyılda görüldüğü üzere, pre-kapitalist bir yapıdan kapitalist ekonomiye geçiş eşkıyaları bağrında taşıyan feodal tarım toplumunu ve onları besleyen köylülüğü yok etmiş; böylece bu kitabın konusunu oluşturan eşkıyalığın tarihine son vermiştir. Geniş anlamıyla modernleşme, yani ekonomik gelişme, etkin haberleşme ve kamu idaresinden oluşan bilişim; sosyal eşkıyalık dâhil olmak üzere, her türlü eşkıyalığı ortaya çıkıp geliştiği koşullardan yoksun bırakmıştır. Bu olgunun kapitalist ve sosyalist toplumlarda ortadan kalkmasının nedeni, yeni direnme ve muhalefet yöntemlerinin ortaya çıkmasıdır. Genel olarak, eşkıyalık geçmişe ait bir olgudur; ancak oldukça yakın bir geçmişe. Örneğin Rusya’da XVIII. yüzyıla kadar yaygın olan eşkıyalık, XVIII. yüzyılın sonlarında kentlerin yakın çevrelerinde yok olmuş; nihayet XIX. yüzyılda azınlık halkların yaşadığı düzensiz ve kontrol altına alınamayan bölgelerle sınırlı kalmıştır. Avrupa’da dünya savaşları sonrasında birçok bölgede eşkıyalığın yeniden canlandığı görülmüştür (Hobsbawm, 1997: 13). Türkiye’nin Batı Anadolu kesiminde birkaç bireysel vaka dışında eşkıyalık 1970’li yıllarda sona ermiştir. Nihayet 1970’lerin sonunda Muğla’da dağa çıkan “Muğla canavarı” lakaplı Eşref Atan son eşkıya olmuştur (Yaltırık, 2014). Ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 1980’li yılların başlarına kadar “mahkûmluk” adı altında yoğun bir şekilde devam etmiştir (Şahin, 1995: 5-8).

Eşkıyalık toplumsal açıdan, kabile ve akrabalık düzeni ile modern kapitalist ve sanayi toplumu evrimsel aşamasının arasında bulunan; diğer bir deyişle, dağılmakta olan kabile ve akrabalık toplumu ile kapitalist topluma geçiş aşamalarını da içeren toplum tiplerinde görülür. Eşkıyaların içinden çıktığı toplum ise, geçimini tarımdan sağlayan köy ekonomisi yapısıdır. Geleneksel tarım yöntemlerinin uygulandığı ve pre-kapitalist ekonomik ilişkilerin yaşandığı, çoğunlukla köylülerden ve topraksız tarım işçilerinden oluşan bu toplumlarda eşkıyalık evrensel olarak bulunur. Bu toplumlarda toprak sahipleri, şehirliler, mültezimler, tefeciler vb. konumdakiler köylü ve tarım işçileri üzerinde baskı kurar; onları yönetir ve kullanırlar. Ayrıca eşkıyalığın ilk ve belki en önemli çıkış kaynağını, görece az emek talebinde bulunan; diğer bir deyişle, bütün güçlü adamlarına istihdam imkânı sağlayacak kadar üretimi olmayan kırsal kesim nüfusundaki fazlalık oluşturmaktadır. Çoğunlukla dağlık ve verimsiz topraklara sahip bölgeler, bu türden sürekli bir nüfus fazlası ortaya çıkarırlar. Bu fazlalık geleneksel toplumlarda mevsimlik göç, yağmacılık ya da eşkıyalık gibi kurumsal çıkış noktaları geliştirme eğilimindedir. İktisatta minifundalizm olarak adlandırılan, bir aileyi geçindirmeye yetmeyecek kadar küçük olan toprak parçalarının yaygınlığı veya topraksızlık da kırsal nüfus fazlasıyla aynı sonuçları doğurabilir. Eşkıyalık hareketlerine bir sebep de modern ilişkilerin;

yani ekonomik gelişme, etkili iletişim, ulaşım ve kamu idaresinden oluşan kombinasyonun zayıflığı ya da etkisizliğidir (Hobsbawm, 1997: 69).

Eşkıyalık, toprakların ve ekonomik imkânların görece dengeli dağıldığı bölgelerde görülmez. Eşkıyalık, kapitalist sistemin etkisiyle toprak ve sermaye yoğunlaşmasının; dolayısıyla eşitsizliğin hızlandığı bölgelerde ve aşiret düzeninin etkisiyle doğal olarak mülk edinmenin alabildiğine sınırlandığı yörelerde görülür. İki ortamda da söz konusu olan, aşılamayan sosyal-siyasal-ekonomik egemenlik odağına karşı yoksulların direnmesi ve bu kumpastan kurtulmak için çaba göstermesidir. Ayrıca başkalarının mülkünde çalışan birey ve mülk sahibi arasında var olan geleneksel dayanışma ve ilişki biçimleri, iktisadi yapıdaki kapitalist dönüşümlerle çözülmeye başlar; yani ekonomik ilişkilerde bireysel çıkar temel olduğu için sömürü ve haksızlık daha fazla belirginleşir. Hele mülk sahipleri merkezi otoritenin koruculuğundaysalar ya da onun yerel düzeyde uzantısı görevini yüklenmişlerse; mülk sahibi, kolluk komutanı ve mülki amir üçgeninin oluşturduğu aşılmaz güç birliğine karşı köylünün hakkını aramak için başvuracağı ikinci bir otorite merkezi bulunmaz. Önünde tek yok açıktır. Bu yol, hakkını koruyabilmek için yansız, nesnel (objektif) siyasal-hukuksal kurumun işlevini kendisinin yüklenmesidir. Başkaldırısı ağaya, jandarmaya; kendisini askere almaya gelen, vergisini tahsil için öküzünü satmak zorunda bırakan devlet görevlisinedir (Yetkin, 1997: 10).

Eşkıyalığın ortaya çıkış sebeplerinden birisi belki de en önemlisi, yönetim sistemi ve özellikle de yerel yönetim sistemidir. Kırsal toplumların küçük ve uzak bir parçasını oluşturdukları merkezi yönetimin zayıf düşmesi, çökmesi, hükümetlerin bölünmesi, savaşlar vb. siyasi bozulmalar eşkıyalığı artırır. Feodal toplum düzeninin ayakta kalmasının mümkün olmadığı bu dönemde, insanlara yöneltilen zorbalıklar, egemenlerin adem-i merkeziyetçi çabalarıyla zayıflayan devlet yönetimi altında bir çare bulmanın imkansızlığı, halkı dayanılmaz yaşam koşullarına isyan eden ya da feodalleri soymak amacıyla uzak yerlere kaçan, küçüklü büyüklü gruplar halinde egemen sınıfın mallarına saldırıp soyan ve çoğu kez de ele geçirdiği ganimeti halka dağıtan kişiler ortaya çıkarır. Çoğu kez bir soygun olayının sınırlarını aşamayan bu eylemlerde, daha yüksek sosyal ve siyasal amaçlar bulmak zordur. Nitekim önemli olan bu değildir. Halkın hayal gücünde bu isyancılar, halkın daha iyi bir yaşam düşlerini ve kendisine yapılan tüm haksızlıklarla aşağılamaların intikamını alma özlemini gerçekleştiren birer kahramana dönüşmüştür (Bayrak, 2014: 233).

Geçmişin bütün kırsal toplumları kıtlık, kuraklık, savaş sonrası açlık ve salgın hastalıklar gibi ekonomik felaketlere karşı oldukça savunmasız durumdaydılar (Güran, 2009: 54). Eşkıyalık, ekonomik krizin yaşandığı ve halkın yoksullaştığı dönemlerde yaygınlaşma eğilimi göstermiştir (Yetkin, 1997: 16). Bu felaket dönemlerinde açlıktan ölmektense, ihtiyaçlarını silah zoruyla sağlamayı yeğleyen eşkıya çetelerinin ortaya çıkması doğaldır (Hobsbawm, 1997: 18).

Bunların yanı sıra Julian Krzyżanowski eşkıyalığa soyguncu bir karakter yormakta; intikamcı, macera düşkünü, gammaz niteliklerini öne çıkarmaktadır (Bayrak, 2014: 234). Servet yapmak için soygunculuk yapan adı hırsızların faaliyetleri ile yağmacılığı olağan yaşam biçiminin bir parçası sayan toplulukların (örneğin bedeviler) faaliyetleri bu kapsamda ele alınabilir (Hobsbawm, 1997: 178). Eşkıyalığın, kabileye ve kan bağına dayalı toplumların çözülme ve tarımsal kapitalizme geçiş aşamalarında görüldüğü belirtilmişti. Kabileye ve kan bağına dayalı toplumlar yağmacılığa yabancı değillerdir. Böyle topluluklar kan davasının ve yağmacılığın yaygın olduğu ziraat ve besicilikle geçinen toplumlardır. Kendi toplumsal ayrışmaları gerçekleştiğinde, önceki dönemleriyle kıyaslanmayacak kadar çok sayıda eşkıya

üretirler (Hobsbawm, 1997: 13). Ancak yol kesen, soygunlar yapan adi eşkıya bir suçlunun idealize edilerek, sosyal eşkıyalığa ikame edilmesi yaygın ve yanlış bir tutumdur.

Eşkialığın İnsan Kaynağı

Eşkialık ve eşkıyalık sözcüklerinin tanımı “*Yasadışı, katil, hırsız, dağ adamı, başkaldıran insan*”dır. Evet, ama yine de insan niçin insanlığını bırakır (!), insanca yaşamak varken eşkıya olur. Yol keser, bel keser, ev basar, baş kaldırır, dağa çıkar. Dağda, belde, mağarada “korku, umut, öfke” içinde yaşar ve türdeşleriyle boğuşur. Ölür, öldürür; vurur, vurulur; kaçar, kaçırılır; dağa çıkar, çıkarılır. Ve neden kellesi koltuğunda ölümcül bir yolculuğa çıkar insanlar. Daha da kötüsü insanoğlunun kanı yine kendi cinslerince akıtılır (Bayrak, 2014: 41). Bu sorulara karşılık hemen şu başlıkları sıralayabiliriz: Devletin çöküşü, adaletsizlik, özgürlüğün olmaması, uygarlıktan uzak olmak, sosyo-ekonomik yapıdaki çöküntüler, yoksulluk, toplumsal katmanlardaki dengesizlikler, zulüm vb. gibi. Eşkialık olgusunun altında daima olumsuzluk aramak zorundayız. Toplumsal yaşamı biçimlendiren gerçek: “İnsanın olumsuzluğa ve zora boyun eğmeyeceğidir”. Çünkü insan, olumsuzluğa ve zora başkaldırmanın ürünüdür (Yetkin, 1997: 8).

Eşkialığın toplumsal bileşimini anlamak istiyorsak, kırsal toplumun hareketli kesimlerine bakmak durumundayız. Eşkialık ülke kanunlarının dışında yaşamaktır, bir nevi özgürlük demektir; ancak köylü toplumunda pek az kişi özgür olabilir. Çoğu köylü toprak beyliği ve emeğin birbirini güçlendiren çifte zinciriyle prangalanmıştır. Köylüleri otoritenin ve şiddetin kurbanı yapan iktisaden zayıf olmalarından ziyade, toprağa bağlı olarak yaşamak zorunda olmalarıdır. Kökleri toprakta ve evlerindedir. Bir ağaç gibi veya daha çok gençlik döneminde hareket eden, sonrada sabit bir yere yerleşen denizgülleri veya suda yaşayan diğer sesil hayvanlar gibi orada yaşamak zorundadırlar. Bir erkek evlenince malına, mülküne bağlanır. Tarlaların sürülmesi ve hasat edilmesi zorunludur. Tarlaların çitleri uzun zaman kırık bırakılmaz. Karısı ve çocukları erkeği belirli bir yere demir atmaya zorlar. Yalnızca felaketlerin yaklaşması veya göç kararı çiftlik yaşamının sabit döngüsünü kırabilir; ancak bir göçebe bile köylü olmayı sürdüreceksin kısa bir süre içinde başka bir yere yerleşmek zorundadır. Köylünün fiziksel olarak tarlada çalışırken bükülen sırtı, toplumsal olarak da büküktür. Bütün bunlar, eşkıya sayısının artmasını ciddi şekilde sınırlar. Yetişkin bir köylünün eşkıyalık yapmasını olanaksız hale getirmez, ancak güçleştirir (Hobsbawm, 1997: 25).

Eşkiaların ilk ve muhtemelen en önemli kaynağı, görece az emek isteyen veya üretim imkânları yetersiz olduğu için çalışabilir nüfusun çoğunu istihdam edemeyen kırsal ekonomilerdir. Başka bir deyişle, kırsalın artık nüfusedir. Çoğunlukla dağlık ve kıraç bölgeler bu türden artık nüfus sağlar. Bu artık nüfus geleneksel toplumlarda mevsimlik göç, askere gitme, yağmacılık veya eşkıyalık gibi kendi kurumsal mahreçlerini geliştirmeye eğilimlidir. Bir ailenin geçimini temin edemeyeceği kadar küçük bir mülke sahip olması durumu veya topraksızlık da aynı etkiyi yaratabilir. Topraklı köylülerin aksine, yılın büyük bir bölümünde işsiz kalan kır proletaryasının harekete geçmesi daha kolaydır. Açıktır ki bu çevrelerde, en azından yılın belirli bir döneminde kırsal ekonomiden ayrı kalan, başka gelir kaynakları aramak zorunda olan sayısız insan vardır. Bu insanların bazılarının eşkıya olmasından veya özellikle dağların ve otlakların böylesi kanun kaçaklarının klasik bölgesi haline gelmesinden daha doğal ne olabilir (Yetkin, 1997: 27).

Yüksek yerlerdeki karakteristik bir eşkıya birimi evli, çocuklu adamlardan veya zanaatkârlardan ziyade; genç sürü çobanlarından, topraksız emekçilerden oluşur. Geniş ovalarda yarı göçebe dolaşan ya da yaz mevsiminde yaylalara çıkan, tek başına veya kendi

benzerlerinin oluşturduğu gruplar halinde yaşayan sürü çobanları vardır. Üretime katkısı bulunmayan silahlı adamlar, korucular, celepler, araba sürücülerini, kaçakçılar, ozanlar ve benzerleri bunlara eklenebilir. Onlar izlenmekten çok başkalarını izlerler. Dağlardaki sürü çobanları eşkıyalarla kaynaştıkça “Acaba bende mi eşkıya mı olsam?” diye düşünür (Hobsbawm, 1997: 32).

Yine de, bu bölgelerde yaşayan herkesin kanun kaçağı olması gerekmez. Bununla beraber toplumsal konumlarının sağladığı hareket özgürlüğüne sahip gruplar her zaman var olmuştur. Bunların en önemlisi ergenlik ile evlenme çağı arasındaki erkeklerden oluşan yaş gruplarıdır. Çünkü aile yükümlülüğünün ağırlığı henüz erkeğin sırtını bükmeye başlamamıştır. Köylü toplumlarında gençlik, bağımsızlık ve potansiyel isyan dönemidir. Akranlarından oluşan çetelerde bir araya gelen genç erkekler meslek değiştirebilir, kavga edebilir, gezgin hayatı sürebilirler (Hobsbawm, 1997: 29).

Eşkialığa akan marjinal gruplar arasında eski askerler veya asker kaçakları önemli yer tutmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun XVII. yüzyılda maruz kaldığı en önemli tehdit, devlet eliyle yaratılmış, paralı askerlerden meydana gelen eşkıya gruplarıydı. Genellikle seferlere katıldıktan sonra terhis edilen askerlerden oluşan, yağmacılık yapan ve para karşılığı birilerinin hizmetine girmeye hazır silahlı çeteler, kırsal bölgelerde at koşturuyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun kırsal bölgelerinde toprağı olmayan genç erkekler, devlet yeni kurulmuş silahlı ordulara katılıp geçimlerini sağlama imkânı sunduğunda, asker oldular. Devlet, savaş durumuna göre bu birlikleri seferber ediyor ya da dağıtıyordu. Bunlar için savaşa katılmak ordu birimlerinde örgütlenmek, tüfek sahibi olmak ve belirli bir yevmiye kazanmak anlamına geliyordu. Terhis ise, bu yevmiyeyi kaybetmek demektir. Ancak bunların örgütlülüğü sürüyor, tüfekleri askerlerde kalıyordu. Terhisle birlikte kimlikler bir daha değişiyor; padişah ordusunun savaşçılarından, iş bekleyen paralı askerlere dönüşüyorlardı. Ne var ki işsiz ve hırsız olarak köylere dönen paralı askerler çalacak sığır, tahıl ya da para, yağmalanacak tarla, tecavüz edecek kadın peşinde koşuyorlardı. Osmanlı Devleti uzun vadeli sonuçlarına aldırmadan, paralı ordular kurup dağıttıkça bu eşkıyalık türü yayıldı. Eşkialık iyice geliştiğinde devlet bir tarafta bu kişileri kullanırken diğer tarafta kendini eşkıya reisleriyle pazarlığın içinde buldu. Eşkialılar ayrıca, köylülüğü bastırmak isteyen herkesin yardımcısıydı. Küçük muhassıllar, yerel beyler, devlet görevlileri; hatta devletin kendisi ihtiyaç duydukça celali eşkıyaları kullanıyorlardı. Yani eşkıyalar, iş bekleyen paralı askerler olarak denetimi sağlamak, zor kullanarak insanları sindirmek için gerekli kadroyu sağlıyordu (Berkay, 2015: 13).

Buraya kadar ele aldığımız potansiyel eşkıya kaynaklarının hepsi topluluk adlarıdır; yani içlerinden herhangi birinin, bir diğer kategorinin üyelerinin herhangi birinden daha fazla eşkıya olma ihtimali taşıdığı toplumsal insan kategorileridir. Bunların çok önemli olduğu açıktır. Örneğin bu kategorilerle ilgili, istisnalarına rağmen, temelde yanlış olmayan şu genellemeleri yapabiliriz: Dağlık bir bölgedeki karakteristik eşkıya çetesinin genç çobanlardan, topraksız köylülerden ve eski askerlerden oluşma ihtimali yüksektir. Ancak evli, çocuk sahibi adamlardan veya esnaf ve zanaatkârlardan oluşma ihtimali düşüktür. Yapılan gözlem ve araştırmalar, bütün eşkıyaların malı mülkü olmayan, yoksul kimseler oldukları noktasında birleşmektedir. Bunların yanı sıra, bir başka eşkıya kategorisi daha söz konusudur. Bu kategorinin ayırt edici özelliği, üyelerinin bireysel ve gönüllü olarak eşkıyalığı seçmeleridir. Bu kategori, ezilen köylünün uysal ve edilgen rolünü kabul etmeyen, inatçı ve baş eğmez bireysel isyancılardan oluşur. Onlar klasik köylü tabiriyle “kendini saydıran adamlar”dır. Bu tip adamlara sıradan köylü toplumunda pek fazla rastlanmaz, ama sayıları az da olsa her zaman vardır. Bunlar adaletsiz bir durumla veya eziyetle karşılaştıklarında,

kuvvete ya da toplumsal olarak üstün olana boyun eğmez, direnişi ve kanun dışılığı seçerler. Kendilerini saydıranlar otomatik olarak eşkıya, hele de sosyal eşkıya olmazlar. Bunlar köy korucusu, toprak sahibinin hizmetçisi veya askeri olarak (bu durum icazetli eşkıya olmaları anlamına gelir) köylülük kaderinden kurtulabilirler. Onların isyanı, toplumsal ve politik olarak zararsız (devrimci olmayan), normal koşullarda kitle ayaklanmasının öncülüğünü üstlenmeyen bir birey isyanıdır (Üner, 2009: 21-23).

Ancak eşkıyalığın sebepleri arasında meselenin ahlaki boyutunun ya ihmal edildiği veyahut da unutulduğu görülür. Aslında olayın bir de ahlaki ve psikolojik boyutu vardır. İnsan her devirde benzer endişe ve korkulara yahut da ihtiraslara sahip olmuştur. Neticede eşkıya da bir insandır; et, kemik, sinir ve psikoloji yumağıdır. Onların da öteki insanlar gibi çeşitli duyguları, düşünceleri, sevgileri, aşkları, umutları, arzuları, ihtirasları, korkuları vardır (Yetkin, 1997: 18). Daha kolay kazanmak, daha zahmetsiz yoldan zengin olmak, meşhur olmak, herkesin kendisinden söz ettiği bir kişi olmak her insanın benliğinde vardır. İnsandaki bu benliğe sözü edilen kolaylaştırıcı sebepler de eklenince, kişi eşkıya olabilmektedir. Onun bu davranışı öteki insanların sosyal ve psikolojik durumuna uyduğundan; eşkıya halkın gözünde büyür, kahraman olur, gıpta edilen bir kişi konumuna gelir. Böyle olunca da halktan her türlü yardım ve desteği görür; hatta adına efsaneler uydurulur ve türküler yakılır. Bu durumda eşkıyalığın sebeplerinin sadece iktisadi krizler olmadığı söylenebilir. Eğer sadece iktisadi kriz olsaydı, aynı şartlarda yaşayan herkesin eşkıya olması gerekirdi. O halde burada ahlaki değerler söz konusudur. Ahlaki değerleri zayıf olan kişiler, uygun zemin buldukça kanun dışı faaliyetlere başvururlar. Elbette iktisadi krizin ahlak üzerine olumsuz etkileri vardır. Ancak bu genellenemez; iktisadi krizler bütün ahaksızlıkların ve kanun dışı davranışların haklı ve asıl sebebi olarak kabul edilemez (Üner, 2009: 70).

Eşkıyalık ile Halk İlişkisi

Sosyal eşkıyalar, devlet ve feodal güçler tarafından suçlu sayılan, ancak köylü toplumu içerisinde varlığını sürdüren; köylüler tarafından kahraman, yenilmez, intikam alan, adalet için dövüşen, belki de özgürlüğün lideri olarak görülen ve her durumda saygı duyulan, yardım edilen, desteklenen kanun kaçağı köylülerdir. Ayrıca eşkıyanın otoritelere başkaldırışı, aynı olumsuz koşulları paylaştığı köylüler arasında bir dolaylı doyum ve bir toplu kutlama kaynağıdır. Başkaldıran kişi güçlülerin koyduğu kurallara, uygulamalara karşı çıkarken, sosyal çevresinin dileklerini, beklentilerini yerine getirdiği; hatta intikamını aldığı için benimsenen, desteklenen bir davranış içindedir. Zaten bu benimseme olmazsa, bu tür eşkıyalığa “sosyal” niteliği yakıştırılmazdı (Yetkin, 1997: 11).

Merkezi devlet gücünün yeterince sirayet etmediği, sosyo-ekonomik ilişkilerde geleneksel yasaların ağırlıkta olduğu geri kalmış bölgelerde eşkıya, sadece hoş görülüp korunmakla kalmaz; aynı zamanda, bağlı olduğu toplumun bir üyesi sayılır. Eşkıyalığın mevcut olduğu bölgelerde herkes, büyük ve yerleşik olan çetelerle uzlaşmak zorundadır. Bu da eşkıyaların toplum ile farklı düzeylerde de olsa entegre oldukları anlamına gelir. Başkaldıran ve fiziksel olarak toplum dışına çıkan, genellikle dağ ve ormana sığınan eşkıya, aslında yerini daha da pekiştirmiş bir kahraman olarak, toplumun olabildiğince içindedir. Hatta eşkıyalık faaliyetlerinin yoğunlaştığı ilkbahar ve yaz aylarında yüksek meralar veya yaylalarda yaşayan göçebeler ve yalnız dolaşan çobanlar; yani izole insanlar bu ıssız dünyada dağların sahipleri olan eşkıyalarla ortak bir yaşam inşa ederler. Bu ortak yaşantının parçası olan köylüler, gayri resmi temsilcileri olan eşkıyaları besler ve gözetirler (Yetkin, 1997: 11).

Sosyal eşkıya halktan yardım ve destek alırken, kendisi de halka karşı birtakım görevler üstlenir. Öncelikle vurgunlardan elde ettiği ganimetin bir bölümünü halka dağıtarak

onları beslemek, yani zenginlerden alıp yoksullara vermek zorundadır. Egemen güçlere ve otoriteye karşı yoksul halkın desteğini elinde tutması için bu gereklidir. Çünkü eşkıyaların dağlarda varlığını sürdürebilmesi, barınaklarının güvenliğine ve kurduğu işbirliği ağının mükemmelliğine bağlıdır. Şayet eşkıya “çalıkcılık” yapar, yani yoksul halkı soymayı denerse yaşam şansını kendi eliyle yitirir (Yetkin, 1997: 12).

Eşkialık demek yardım-yatakçılık ve işbirliği demektir. Eşkıyanın kervan ve zenginleri takibi, olup bitenleri öğrenmesi için sağlam bir bilgi akışına ihtiyacı vardır. Soygunlarda elde ettiği ganimeti satabilmesi için ticari ağ kurması şarttır. Ayrıca adam kaçırdığında saklanabilmesi ve istediği fidyeyi alabilmesi için de araçlar gereklidir. İşte bu yüzden eşkıya halk ile işbirliği yapmak zorundadır (Yetkin, 1997: 12).

Sosyal eşkıya, yaşam şansını ve başarısını halkın desteğinde bulur. Halk ise adaletin sağlanabileceğini, olumsuzlukların giderilebileceğini umut içinde bekler; umudu da eşkıyasıdır. İnsan adalet olmadan yaşayabilir, ancak umut olmadan yaşayamaz. Bir eşkıyanın öldürüldüğüne halk pek inanmak istemez. Çünkü eşkıyanın yenilgisi ya da ölümü, halkın daha da kötüsü umudun yenilgisidir. Halk gözünde sevilen eşkıya ölümsüzdür, bir mitos kahramanıdır. Daha da önemlisi gelecekteki güzelliklerin, adaletin ve iyiliklerin umududur. Bir eşkıyanın ölümüne inanılmaması, onun erdeminin ölçüsüdür. Ayrıca “Eşküyaya kursun işlemez” sözü onun kendi insanları arasında ve kendi topraklarında sahip olduğu güvenliği gösterir. Halkın savunucusunun yenilmez olması ise, aslında bir dileğin yansımasıdır (Yetkin, 1997: 12).

Yaşadıkları dönemde ve daha sonrasında toplumda olumlu bir imaj yaratan sosyal eşkıyaların, halk anlatımlarına konu olmaları ve anılmaları son derece doğaldır. Bunun içindir ki türküyle düşünüp türküyle konuşmayı, söyleşmeyi bir gelenek haline getiren halkımız, içlerinden çıkan ve olumlu bir imaj yaratan erdemli-sosyal eşkıyaları; daha doğru bir deyişle, kahramanları için türküler-ağıtlar yakmış ve onları daha da bezeyerek yaşatmak istemiştir. Sözelimi Koçero (Kürtçede göçebe anlamına gelir), asıl adı Mehmet İhsan Kilit'tir. Batmanlı bir petrol işçisidir. Babasının öldürülmesiyle başlayan kan davası onun eşkıya olmasına yol açmıştır. Hamido lakaplı (Hamit Aldemir) ve Hekimo lakaplı (Hikmet Zeren) Koçero'nun dönemindeki diğer ünlü eşkıyalardı. Koçero hakkında gazetelerde sayısız röportaj yayınlanmış ve hayatı Mehmet Ali İzmir tarafından kitaplaştırılmıştır. Koçero'ya “Dağların taşsız kralı” sıfatı takılmış ve Yılmaz Güney aynı isimle sinema filmini yapmıştır. Bunların hiçbirinde Koçero sevimsiz ya da kan dökücü bir tip olarak anlatılmamıştır (Batman Son Söz Gazetesi, 08 Kasım 2015).

Halit Çapın, 2005 yılında Takvim gazetesinde “Eşküyaya” başlığı altında bir yazı dizisi yayınlamıştır. Yazılarında 1960'ların Türkiye'sinde dağlarda gezen eşkıyaları anlatmıştır. 9 Eylül 2005 tarihli, “Göçen Adam: Koçero” başlıklı yazısında ise röportaj için peşine düşmesine rağmen görüşemediği Koçero'yu anlatmıştır. Halit Çapın yazılarında “Harama uçkur çözmeyen” eşkıyaların halk nezdinde itibar gördüğünü vurgulamıştır. Meseleyi yöresel örneklerle ifade eden Çapın; Harhurlu Haco, Tilki Selim, Davudo, Mamudo, Yezidi Mirzo, Arnema gibi eşkıyaların harama uçkur çözdüklerinden ve hesapsızca adam öldürebildiklerinden dolayı halk arasında makbul sayılmadıklarını söylemiştir. Diğer yandan Koçero'yu ayrı tutmuştur. “O hem harama uçkur çözmez hem de gerekmedikçe adam öldürmez, halk kendisini makbul saydığından dolayı kendisini kollamıştır.” demiştir (Yaltırık, 2014).

Köylüler, topluluklarının bir parçası olmayı sürdüren ve zenginden alıp yoksullara dağıtarak kendilerine yardım edenlere sevgilerini göstermek için pek çok halk hikâyesi ve

türkü üretmişlerdir. Ender rastlanan erdemli eşkıyalar, halk hikâyelerinde rastladığımız efsanelerin yaratılmasına katkıda bulunmuşlardır. Toplumbilimci Pertev Naili Boratav'ın dediği gibi: *“Halk hakikaten kahramanlarını seçer; elbette bir tavuk hırsızı, hiçbir zaman meselâ bir Köroğlu veya bir Çakırcalı gibi kahraman ilân edilmemiştir.”* (Boratav, 1941: 199) Eric J. Hobsbawn, sosyal eşkıya ile halk birlikteliğini şu ifadeyle açıklıyor: *“Sosyal eşkıyalar halkları için Napolyon ya da Bismarck'tan da önemiydiler ve onlar için gurur dolu türküler yakıldı.”* (Hobsbawn, 1997: 10) Ünlü yazarımız Yaşar Kemal toplumun eşkıyaya hayranlık duyma nedenini şöyle açıklamıştır: *“Eşkıyaya hayranlık, düzeni bozulmuş ya da kurulu düzenden büyük çoğunluğu zarar gören toplumlarda olur.”* (Yetkin, 1997: 11). Yaşar Kemal başka bir konuşmasında, *“Sanatla eşkıya arasında hiçbir bağ yoktur. Yalnız eşkıyalık bir gelenek olduğu için Anadolu'da eşkıya oyunları, evet daha çok Anadolu'da eşkıya türküleri, eşkıya halayları çıkmıştır. Memleketimizde çok zengin bir eşkıya edebiyatı vardır... Ancak eşkıyalık bütün dünyada sanatçıları etkilemiştir...”* demiştir (Bayrak, 2014: 197). Araştırmacı yazar Mehmet Bayrak ise: *“Halk edebiyatı, toplumsal eşkıyaları Anadolu'nun kırsal kesimindeki her erkek çocuğunun özendiği kahramanlara dönüştürmüştür... Bunların varlığı kısa ve uzun şarkı tiplerinde ya da çoğu kez yazılı edebiyata malzeme veren ve şiir, roman, öykü, tiyatro eseri ya da efsane ve destan biçimlerinde yansımıştır...”* demiştir (Bayrak, 2014: 236).

Köylü ile eşkıya arasında analitik bir ayırım yapan Mehmet Emin Üner, bu olguya farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Mehmet Emin Üner'e göre, her ne kadar eşkıya ile köylü başlangıçta aynı toplumsal kesimin üyeleri idiyse de, daha önce bahsedilen dönüşümler onu yeni şartlardan ve yeni seçeneklerden faydalanacak şekilde yeniden karakterize etti. Eşkıya bu süreç zarfında kökenlerine sadık olmayan, hatta kendi köyünün ahalisinin bile baskı altına alınmasına katkısı bulunan yeni bir kişiliğe büründü. Eşkıyalar gerek işsiz, aç, açıkta kaldıklarında gerekse kendilerini parayla kapı halklarına katan hamilerine hizmet ederken çeşitli suçlar işlediler, gaddarlık ettiler; köylülere büyük bir bağlılık hissetmediklerini, hatta köylünün aleyhine hareket edebileceklerini gösterdiler (Üner, 2009: 113).

Eşkıyalarla köylüler artık aynı cemaate mensup olmayan, aynı tür faaliyetlerde bulunmayan; kollektif eylemlerden beklentileri ve örgütleniş biçimleri örtüşmeyen farklılaşmış toplumsal kesimlerdi. Köylü toplumunun bu kesimi yerel, ekolojik ve siyasi koşullara uyum sağlayacak şekilde dönüşmüş; ortaya çıkan bu yeni grup zaman içinde köylülüğün ayırt edici özellikleri olan toprak ve emekle olan bağlarını ve ilişkilerini yitirmişti. Bunlar, üretim araçlarıyla ilişkisi köylülerinkinden tamamen farklı yeni bir grubu oluşturuyorlardı. Kökenleri ve geçim kaynakları kendilerinkinden tamamen farklı olsa da, kırsal toplumun çiftçilikle uğraşmayan sınıflarıyla daha yakın bir ilişkileri vardı. Ancak hizmetlerini diğer sınıflara kiralyor olmaları, onları sadık müttelikler yapmıyordu. Fırsatçı davranıyorlar, konumlarını hangi kesimden olursa olsun zayıfın elindekini almak için kullanıyorlardı. Köylülerin hareketleri, örgütlenişleri ve talepleri eşkıyalarinkinden farklıdır. Bu iki grup belirli bir meselede otoritelere karşı ittifak kurabilirlerse de, hayatların farklılığı güçlerini kollektif bir şekilde birleştirmelerini imkânsız kılar. Bu iki gruptan her birinin toprakla nasıl bir ilişkisi olduğu son derece önemlidir. Toprak, köylüler için tarımsal üretimin ana unsurudur; geçimleri için ona bağlıdırlar. Oysa eşkıyalar toprağı kullanma haklarından vazgeçmişlerdir; ya ekolojik koşulların zorlamasıyla ya da kendi arzularıyla toprağı terk etmişleridir. Toprağı hiçbir bağlılıkları yoktur ya da olsa olsa geçici bağları vardır (Üner, 2009: 114).

Geçimini topraktan sağlayan köylüler toprak sahibine ve devlete yıllık gelirleri üzerinden vergiler verirler. Çiftçi olmayan sınıflarla ilişkileri emeklerinin sömürülmesine

dayalıdır. Eşkıyalar vergi ödemez, vergilendirilecek herhangi bir üretken faaliyette bulunmazlar. Eşkıyalar şu ya da bu şekilde köylülerden şiddet kullanarak haraç keserler; bu bakımdan çiftçi olmayan sınıflara daha yakındırlar. Her ikisi de artık ürüne el koyar; dolayısıyla rekabet halindedirler. Eşkıya reisleri ile toprak sahiplerinin rekabet ettiği ve servetleriyle denetim güçlerini artırmak için kapı halklarını genişletmeye çalıştıkları birçok defa görülmüştür. Bir toprak sahibi eşkıya gruplarının ne kadarını maiyetine dahil edebilirse, ganimetin o kadar büyük kısmına ortak oluyordu. Dolayısıyla eşkıyalarla toprak sahiplerinin ittifak ile rekabet arasında sürekli gelip giden ilişkileri köylüleri şaşkına çeviriyor; köylülerin sürekli tedirgin ve tetikte olmasına yol açıyordu (Üner, 2009: 114).

Hobsbawn bu durumu şöyle ifade etmiştir: “*Eşkıya türkü, şiir, şarkı, balad ve destanları erdemli eşkıyanın ahlak dünyası ve değer yargılarına yaraşır; gaddar adı eşkıyanın da nitelikleri yansıtılır.*” Yani toplulukların değer yargılarına göre suçlu olanların, aynı topluluklarca desteklenmesi benimsenmesi imkânsızdır. Bunun için de halk erdemli başkaldırcılara sahip çıkar ve onları yaşatan anonim ürünler yaratırken; adı eşkıyaların gerisinde ya yalnızca yakınlarının ağıtları kalır ya da hiçbir şey kalmaz (Bayrak, 2014: 47-48). Araştırmacı yazar Mehmet Bayrak: “*Halkın olumsuz eşkıya tipine sahip çıktığı, onlar için ağıtlar yaktığı görülmemiştir. Böyleleri için yakılan sınırlı türkülerdeyse, onlar kötülenir ve mahkûm edilir. Yakınlarının yaktığı ürünlerse uzun süre yaşayamaz.*” Demiştir (Bayrak, 2014: 146).

Eşkıya-halk ilişkisinde oldukça önemli bir diğer nokta da mevcut eşkıya çetelerinin kolluk kuvvetleri ya da gönüllüler tarafından takip ve tenkili faaliyetlerinde ortaya çıkmaktadır. Yönetim tarafından gerçekleştirilen bu takip faaliyetlerinde, en çok etkilenen ve eziyete uğrayan yöre halkı oluyordu. Otoriteler eşkıyayı takip ve tenkil için güçlü birlikler gönderirse; bunun amacı eşkıyayı korkutmaktan çok, onu destekleyen köylülerin yaşamını güçleştirmektir. Nitekim köylülüğün imgelemine kaplanmış olan eşkıyalar arasında, kırsal nüfusu suçlarına ortak etmek amacıyla, köylülere yardım edenlerin sayısı az değildir (Yetkin, 1997: 15). Çünkü köylülerin zihninde yer edinen, eşkıyaların köylülere yönelik lütuflarının ekseriyeti, aslında kırsal nüfusun kendileriyle işbirliği yapmasını güvenceye almak için tasarlanmış eylemlerdi (Üner, 2009: 112-113).

Eşkıyalık ile Devlet İlişkisi

Eşkıyalık hiç kuşkusuz güçsüz ve kifayetsiz devlet yapılarının ortaya çıkardığı bir olgudur. Merkezi devlet gücünün çeşitli dâhili veya harici sebeplerle zayıf düştüğü, büyük sarsıntılar geçirdiği dönemlerde ekonomik ve sosyal yasalar geçersiz hale gelir; her çeşit haksızlık alıp yürür. Merkezi devlet otoritesinin çöküşü, zulüm ve haksızlıkları artırır. Bu tür olumsuz koşullar toplumda bir hak arayışı, başkaldırı ve ayaklanma türü olan eşkıyalığı doğurur (Bayrak, 2014: 42).

Merkezi devlet yönetimindeki kötü gidişin ve sorunların yanı sıra; yerel yönetim mekanizmasındaki olumsuzluklar da eşkıyalık hareketlerini körükleyen sebeplerden sayılabilir. Halkın doğrudan veya dolaylı biçimde yönetime katılmadığı sistemlerde, devlet egemenlerin iradesi çerçevesinde yönetilir. Egemenler, rejimi kendi buyruklarına göre şekillendirir ve halkın refahı yerine, kendi çıkarları doğrultusunda hükümlerini kurarlar. Bu sistemde halk, beklentilerine ulaşamaz; elde ettiği kazanımlar ise, egemenlerin lütuflarıdır. Lütuflarla sürdürülen yönetimlerde eşitlik söz konusu değildir. Halka dayanmayan bu totaliter sistemlerde, siyasal çözülme ve çöküşler kaçınılmazdır. Yönetim mekanizmasındaki aksaklıklar, hükümetleri zayıflatır ve bölerse, devleti uzun süre uğraştıracak eşkıya çetelerinin

ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ayrıca kargaşa, savaş ve savaş sonrası dönemlerde eşkıyalık artar (Yetkin, 1997: 13).

Devlet yönetiminin zayıf düşmesiyle birlikte ekonomik ve sosyal baskılar artar; dolayısıyla çelişkiler ve gerilimler yoğunlaşır. Böyle gerilimli dönemlerde kötü yönetim, halkın haksızlıklara uğraması, baskı ve eziyetlerin artması, ağır vergi yükleri kaçınılmazdır. Kanunlara sığınamayan halk kitleleri arasında nesnel ve öznel koşullara göre bireysel ya da toplumsal bir halk muhalefeti; dolayısıyla direnme ve karşı koyma eğilimi ortaya çıkacaktır. Kuşkusuz tüm bu olumsuz gelişmeler neticesinde başkaldıracak, dağa çıkacak; dolayısıyla “eşkıya” olarak suçlanacak insanlar ortaya çıkacaktır (Bayrak, 2014: 201).

Türkiye'nin toplumcu yazın alanındaki tanınmış yazarlarından Kemal Tahir ve Yaşar Kemal, eşkıya ile devlet ilişkisi hakkında yukarıda anlatmaya çalıştığımız görüşlere benzer düşünceler ifade etmişlerdir. Kemal Tahir'e göre, “Eşkıyalık devletin zayıf düştüğü, büyük sarsıntılar geçirdiği dönemlerde görülür. İki türlüdür: Devlet haksızlıkları önleyemez ve bazı durumlarda mazeret bulmak ister. Birde eşkıyalığı tepeleyemez, eşkıyalık sürüyor gibi görülür.” Yaşar Kemal ise, “Eşkıya ile devlet her zaman karşı karşıya olmuşlardır. Ancak bazen devlet eşkıyayı halk üzerinde baskı aracı olarak kullanmıştır. Bazı zamanlarda da eşkıya sırtını devlete dayamış, o da devleti kendi faydası uğruna kullanmaya çalışmıştır.” (Bayrak, 2014: 200).

Devlet ile eşkıya ilişkisindeki bir başka boyut da “af” mekanizmasıdır. Devlet etkisiz ve zayıf olduğu bir bölgede yenemediği herhangi bir eşkıya grubuyla uzlaşmak isteyecektir. Eğer eşkıya yeteri kadar güçlüyse, diğer tüm silahlı güç odakları gibi yatıştırılmaları gerekecektir. Eşkıyalığın çığırından çıktığı dönemlerde yerel yöneticiler ve devlet görevlileri eşkıya reisleriyle iyi ilişkiler kurmak zorundadırlar. Bu durumun neticesinde, ünlü eşkıyaların devlet tarafından affedilmeleri ve resmi makamlara getirilmeleri inanılmaz ya da görülmemiş durumlar değildir (Üner, 2009: 15). Mesela 1606 Mayıs'ında Celali lideri Canboladoğlu Ali Paşa, I. Ahmed'e bir arzuhal yazarak, padişahın doğudaki Halep, Malatya ve Hama sancaklarını kendisine vermesi ve kendisini beylerbeyi olarak tanıması karşılığında, emrindeki eşkıya ordularını paralı asker olarak savaşa yollayabileceği önerisinde bulundu. Arzuhalin kenarında, padişahın kendisinin düştüğü çok çarpıcı bir derkenar bulunmaktadır. I. Ahmed, “Bu kadarı da fazla. Bu kadar çok şey nasıl verilir?” diye yazmıştır. Bu durum padişahın eşkıyanın taleplerini dinlemeden reddetmek yerine; onları pazarlık masasına çekme, taleplerini müzakere etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu durum iki farklı şekilde yorumlanmıştır. Bazıları, bu yöntemin devletin aczinin bir ifadesi olup, devletin çaresiz kaldığında oldukça sık başvurduğu bir yol olduğunu söylemişlerdir (Berkay, 2015: VI). Diğerleri ise, Osmanlı Devleti'nin eşkıyalarla pazarlık ederek ve onları kendisiyle bütünleştirerek, merkezi konumunu sağlamlaştırma ve toplum üzerindeki hâkimiyetini sürdürmekte kullandığını ileri sürmüşlerdir (Sheridan, 2012: 123-124).

Devlet-eşkıya ilişkisini farklı bir perspektiften ele alan Saint (Aziz) Augustinus, 'De Civitate Dei' (Tanrı Devleti) adlı dördüncü kitabının dördüncü bölümünde krallıklarla eşkıya çetelerinin mükemmel bir karşılaştırmasını yapmaktadır:

“Krallıklar büyük haydutluklardan başka nedir ki? Çünkü, haydut çeteleri de küçük krallıklar değil midir? Çete insanlardan kurulur, bir prensin yetkisiyle yönetilir, konfederasyon sözleşmesiyle örgütlenir, yağmalanan şeyler de, üstünde anlaşılan bir yasa gereğince bölüşülür. Dışarıda bırakılan insanların alınmasıyla, bu bela, büyük bölgeleri elinde tutacak, konutlar kuracak, şehirlere sahip çıkacak ve halklara boyun eğdirecek kadar büyüyecek olursa,

açıktan açığa krallık adını takınır; çünkü şimdi açgözlülüğün kalkmasıyla değil fakat ceza sorumsuzluğunun da eklenmesiyle, gerçek durum onda apaçık görünür hale gelir. Nitekim yakalanan bir korsan Büyük İskender'e bu yerinde ve doğru karşılığı vermişti. Kral, niçin denizi kötü niyetle tuttuğunu sorunca, korsan onu gurulu bir atılganlıkla şöyle cevaplandırmıştı: 'Ya sen niçin bütün dünyayı ele geçiriyorsun; ben bu işi küçük bir gemiyle yaptığım için bana haydut deniliyor, sen aynı işi büyük bir filoyla yapınca imparator olarak anılıyorsun?'' Gözler, 2018: 55).

Buraya kadar devlet-eşkıya ilişkisini genel hatlarıyla değerlendirdik; ancak konuyu sosyal eşkıya açısından da incelememiz gerekmektedir. Hakkaniyetin imgesel karakteri olan sosyal eşkıya ile gerçekten adaletin kaynağı olan devlet arasında esasta bir çelişki olamaz. Nitekim erdemli eşkıya ile devlet arasında uzlaşmanın dile getirildiği birçok tarihsel hadise aktarılmıştır. Devlet ile erdemli eşkıya çatışmaları ekseriyetle fitne-fesat yerel yöneticilerin veya feodal otoritelerin merkeze eşkıya hakkında yalan-yanlış bilgi aktarımından kaynaklanmıştır (Hobsbawm, 1997: 659-60).

Eşkıyalık ile Feodal Yönetim İlişkisi

Birçok araştırmacı, Eric J. Hobsbawm'ı izleyerek, eşkıyalığa romantik gözlüklerin ardından bakmış; eşkıyaların köylülere yardım etmeye çalışan kır isyancıları olduklarını ileri sürmüşlerdir. Diğer bir kısım ise, eşkıyaları kırsal topluma çeşitli şekillerde zarar veren, onların kaynaklarını yağmalayan ve yerel iktidar sahipleri tarafından baskı altında tutulmalarına etkin bir şekilde destek veren kırsal toplumun esas zorbaları olarak nitelendirmişlerdir. Eşkıyanın toplumsal konumuna ilişkin en önemli olgu, bu konumun gerçekten muğlak olmasıdır. O, cemaatten dışlanmış bir isyancıdır. Yoksulluğun gerektirdiği ödevleri reddeden bir yoksuldur. Kendi özgürlüğünü kuvvet, cesaret ve kurnazlık üzerine kuran biridir. Bu durum onu yoksullara yaklaştırır. Bu onun güç, zenginlik ve nüfuzu esas alarak kurulan hiyerarşiye karşı koymasını sağlar. Çünkü eşkıya halktan türemiştir, soylulardan devşirilememiştir. Eşkıyanın dış dünya ile bağlantısı, sadece akrabalık ve yöredeki köy toplumunun üyesi olmakla sınırlıdır. Yani eşkıya görünüşte köylülerin içinde yaşadığı; feodal yöneticilerin, hükümetin, polisin, askerinin, vergi memurlarının sadece periyodik olarak istila ettiği bağımsız bir alt dünyaya aittir (Berkay, 2015: 22-23). Ancak görünüşte yönetim sisteminin bütünüyle dışında yer alan köylü eşkıya, yasalara ve sömürüye dayalı bir toplumda yaşamının gerektirdiği kurallardan bu kadar kolay kurtulamaz.

Kırsal toplumun tecrit olmuşluğu, ilişkilerin zayıflığı ve kesintili gidişat izlemesi, etkinlik gösterdikleri bölgelerin uzaklığı ve kır hayatının ilkelliği eşkıyanın farklı rolleri başarılı bir şekilde birbirinden ayırmasına imkân verir. Çünkü eşkıyanın ekonomik ilişkiler kurma zorunluluğunu bir kenara bıraksak bile, feodal bölgelerde eşkıya çekirdek bir silahlı güç; dolayısıyla da politik bir odak kurar. Her şeyden önce büyük ve etkin çeteler, yerel sistemin anlaşmak zorunda olduğu bir güçtür. Bu durum eşkıyayı kaçınılmaz olarak zenginliğin ve gücün ağına düşürür. Diğer köylülerin aksine, o artık servet ve güç sahibi birisidir. O gittikçe güç ve zenginlik merkezleriyle kaynaşan, görünüşte asi yoksul köylüdür (Hobsbawm, 1997: 106).

Eşkıyalığın doğduğu koşullardaki kırsal politik yapının iki etkisi vardır. Bir yandan eşkıyalığı teşvik eder, korur ve çoğalmalarını sağlar; diğer yandan da onları politik sisteme entegre eder. Bu iki etken merkezi devlet gücünün etkisiz, bölgesel iktidar odaklarının istikrarsız olduğu yerlerde; yani feodal anarşi koşullarında ya da feodal güç odaklarının kaygan bir mozaik oluşturduğu yerlerde daha etkilidir. Bu bölgelerde yaşayan herkes, sayıca

kabarık ve iyi örgütlenmiş eşkıyalarla anlaşmaya varmak zorundadır. Bu durum eşkıyaların, belirli bir dereceye kadar, kurulu topluma entegre oldukları anlamına gelir. Böylesi ilişkiler resmiyet kazansın veya kazanmasın, eşkıyalığın hüküm sürdüğü yörelerde yaşayanların başka şansı yoktur. İşlerini sessizce, yaygara koparmadan sürdürmeye çalışan yerel yöneticiler ya onlarla temas kurup ve makul şartlarla anlaşacaklar ya da bölgenin adını kötüye çıkaran ve merkezi otoritenin yerel yöneticileri küçük görmelerine yol açan, acı dolu bölgesel olayları göze alacaklar. Bu durum, eşkıyalığın yoğun olduğu bölgelerde devletçe yürütülen operasyonların genellikle bölgeye dışarıdan getirtilen özel birlikler tarafından yürütülmesinin nedenini açıklar. Yerel tüccarlar da, eşkıya tehdidine karşı kendilerini güvence altına almak için eşkıyalarla anlaşır. Yerel olarak konuşlandırılmış kolluk kuvvetleri dahi, suç oranını başkentin ilgisini çekmeyecek derecede, yani belirli bir düzeyin altında tutmak için eşkıyalarla gizli ya da açık bir anlaşmayı tercih edebilirler. Bu durum eşkıyalara geniş bir hareket alanı sağlar. Çünkü sanayi öncesi dönemde merkezi otorite kendi özel çıkarlarını gündeme gelmedikçe, uzak ve az gelişmiş kırsal toplulukların derinlikleriyle ilgilenmek istemezdi (Hobsbawm, 1997: 109-111).

Merkezi yönetimdeki aksaklıkların yanı sıra, yerel yönetim birimlerindeki olumsuzluklar da eşkıyalık faaliyetlerini körükleyen etkenlerden biri sayılabilir. Özellikle yöneticilerin yöre ahalisinden olduğu ve birtakım karmaşık yerel ilişkilerin içinde olduğu yöreler eşkıyalığa en elverişli bölgelerdir. Bu yerlerde birkaç kilometrelik mesafe, eşkıyayı bir yöneticinin hâkimiyet alanından uzaklaştırıp başka bir feodal yöneticinin etki alanına sokabilir. Söz konusu bölgeler sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış, merkezi otoriteden uzak ve ilgisiz kaldığı sürece, feodal güçlerin halkı yönlendirme kapasitesi yüksek, merkezi devlet politikalarının etki gücü düşük olur. Pre-kapitalist dönemi yaşayan ve toprak sahiplerince yönetilen bu bölgelerde, yörenin önde gelen yerli aileleri arasında daimi bir rekabet söz konusudur. Yönetici bir ailenin gücü, etkisi ve prestiji nihai noktada kendisine bağlı eşkıya sayısına dayanır. Bu prestijin diğer bir anlamı da, büyük korku duyan bir taraftar kitlesi demektir. Bu durum eşkıyalara doğal bir talep yaratır ve onlara politik bir önem kazandırır. Çünkü eşkıya feodal bir yöneticinin himayesini kabul etmeye ikna olursa, yöneticinin prestijini artıran, gerekli zamanlarda çatışma gücüne, oy toplamasına katkıda bulunan; yerel, bağımsız, silahlı insan kaynağı olur. Bu yüzden yerel yönetimi elinde bulunduran otorite ve servet sahipleri, eşkıya ile uzlaşmak zorunda olmaktan ziyade; bundan çıkar sağlarlar. Bu durum eşkıyalık için biçilmiş kaftandır. Zeki bir eşkıya reisi, kendisini himaye etmeyi garanti edebilecek, nüfuz sahibi ve zengin yerel bir yöneticiye bağlanmaya çalışacaktır (Üner, 2009: 78).

Geçimini topraktan sağlayan köylüler toprak sahibine (feodal yöneticiye) ve devlete yıllık gelirleri üzerinden vergi verirler. Yani çiftçi olmayan sınıflarla ilişkileri emeklerinin sömürülmesine dayalıdır. Eşkıyalar vergi ödemez, vergilendirilecek herhangi bir üretken faaliyette bulunmazlar. Eşkıyalar şu ya da bu şekilde şiddet kullanarak köylülerden haraç keserler. Bu bakımdan eşkıyalar, çiftçi olmayan sınıflara daha yakındırlar. Her ikisi de artık ürüne el koyar, dolayısıyla da rekabet halindedirler. Ancak rekabet halindeki eşkıya reisleri ile toprak sahiplerinin ittifak kurmaları, oldukça sık görülen bir durumdur. Çünkü toprak sahipleri denetim güçlerini artırmak için, servetlerini kullanarak kapı halklarını genişletmeye çalışırlar. Diğer bir deyişle, eşkıya gruplarının ne kadarını maiyetine dâhil edebilirlerse, ganimetin o kadar büyük kısmına ortak olurlar. Nihayetinde eşkıyalarla toprak sahiplerinin ittifak ile rekabet arasında sürekli gelip giden ilişkileri köylüleri şaşkına çeviriyor, köy cemaatinin sürekli tedirgin ve tetikte olmasına yol açıyordu (Üner, 2009: 114).

Köken olarak eşkıya ile köylü aynı toplumsal kesimden olmasına rağmen, yukarıda tanımladığımız dönüşümler onu husule gelen koşul ve alternatiflerden yararlanacak biçimde yeniden karakterize etmiştir. Süreç içinde eşkıya kökenlerine ihanet eden, hatta kendi köylülerine baskı uygulanmasına yardım eden yeni bir kişiliğe dönmüştür. Onları kiralayarak mahiyetine alan feodal iktidar odakları için gördükleri işler dolayısıyla, eşkıyalar zulüm etmiş ve birçok suç işlemişlerdir. Böylece bağlılık gösterecekleri kişilerin sadece köylüler olmadığını, konjonktüre göre köylülerin aleyhine faaliyette bulunabileceklerini göstermiştir. Bu durumda başarılı bir eşkıya, yoksulun iyi bir temsilcisi ve kahramanı; aynı zamanda zengin ve sistemin bir parçası olabilmektedir (Hobsbawm, 1997: 184).

Güçlü bir devlet yapısı veya muktedir bir feodal iktidar kendi topraklarında kendi kanunlarını uygular. Toplumsal düzeni tehdit eden, ticareti kesintiye uğratan ve mülke zarar veren hiçbir yere angaje olmamış silahlı eşkıya çetelerini himaye etmek yerine, darağacında sallandırır. Gücü servetin servetle yaratılmasına dayanan, silahla servet biriktirmeye ihtiyaç duymayan zenginler de servetlerini korumak için eşkıya değil, kolluk kuvvetlerini kiralar. Bunun da ötesinde, ekonomik gelişmeyle birlikte zenginler ve güçlüler eşkıyaları iktidar savaşında kullanılacak silahlı bir güç odağı olarak değil; mülkiyeti tehdit eden, dolayısıyla başı ezilmesi gereken bir tehlike olarak görürler. Bu koşullar altında eşkıya her saygın insanı tehdit eden, toplumdan tecrit edilmiş birileri haline gelir. Eşkilyalığı olağan politik yaşama entegre eden mekanizma ortadan kaybolur (Hobsbawm, 1997: 119-120).

Ülkemizde yakın tarihe kadar mültezim ve toprak ağalarının, egemenliklerini sürdürmek ve pekiştirmek, baskı ve sindirme aracı olarak kullanmak üzere eşkıya mekanizmaları kurdukları bir gerçektir. Mültezim ve toprak ağaları dağlarda eşkıya çeteleri kurup, bunları emekçi köylüleri tehdit etmekte, direnişlerini kırmakta ve böylelikle topraklarını ellerinden daha kolay almakta kullanmışlardır. Özellikle vergilerin aynı olarak toplandığı bölgelerde, köylünün eşkıya korkusu altında tutulması bir gelenek haline gelmiştir. Günümüzde halen yer yer geçerliliğini sürdüren bu tür eşkıyalığa “Ağa güdümlü eşkıyalık” veya “İktidar güdümlü eşkıyalık” denilmiştir (Bayrak, 2014: 198-204).

SONUÇ

Eşkilyalık güçsüz devlet yapılarının ortaya çıkardığı bir olgudur. Merkezi devlet gücünün zayıf düştüğü dönemlerde zulüm ve haksızlıklar artar. Bu tür olumsuz koşullar toplumda bir hak arayışı, başkaldırı ve ayaklanma türü olan eşkıyalığı doğurur. Merkezi devlet yönetimindeki kötü gidişin ve sorunların yanı sıra; yerel yönetim mekanizmasındaki olumsuzluklar da eşkıyalık hareketlerini körükler. Halkın doğrudan veya dolaylı biçimde yönetime katılamadığı sistemlerde, devlet egemenlerin iradesi çerçevesinde yönetilir. Egemenler, rejimi kendi buyruklarına göre şekillendirir ve halkın refahı yerine, kendi çıkarları doğrultusunda hükümlerini kurarlar. Bu sistemde halk, beklentilerine ulaşamaz; elde ettiği kazanımlar ise, egemenlerin lütuflarıdır. Halka dayanmayan bu totaliter sistemlerde, siyasal çözülme ve çöküşler kaçınılmazdır. Yönetim mekanizmasındaki aksaklıklar, hükümetleri zayıflatır ve bölerse eşkıya çetelerinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ayrıca kargaşa, savaş ve savaş sonrası dönemlerde eşkıyalık artar.

Devlet ile eşkıya ilişkisindeki bir başka boyut da “af” mekanizmasıdır. Devlet etkisiz ve zayıf olduğu bir bölgede yenediği herhangi bir eşkıya grubuyla uzlaşmayı tercih edebilir. Eşkilyanın çok güçlü olduğu dönemlerde, yerel yöneticilerin ve devlet görevlilerinin eşkıyalarla müzakere ettikleri vakidir. Hatta ünlü eşkıyaların devlet tarafından affedilmeleri ve resmi makamlara getirilmeleri inanılmaz ya da görülmemiş durumlar değildir. Ancak devlet-eşkilya ilişkisi sosyal eşkıya açısından farklılık arz eder. Hakkaniyetin imgesel karakteri

olan sosyal eşkıya ile gerçekten adaletin kaynağı olan devlet ile arasında esasta bir çelişki olamaz. Nitekim erdemli eşkıya ile devlet arasında uzlaşmanın dile getirildiği birçok tarihsel hadise aktarılmıştır. Devlet ile erdemli eşkıya çatışmaları ekseriyetle fitne-fesat yerel yöneticilerin veya feodal otoritelerin merkeze eşkıya hakkında yalan-yanlış bilgi aktarımından kaynaklanmıştır.

Eşkıyalığın doğduğu koşullardaki kırsal politik yapının iki etkisi vardır. Bir yandan eşkıyalığı teşvik eder, korur ve çoğalmalarını sağlar; diğer yandan da onları politik sisteme entegre eder. Bu iki etken merkezi devlet gücünün etkisiz, bölgesel iktidar odaklarının istikrarsız olduğu yerlerde; yani feodal anarşi koşullarında ya da feodal güç odaklarının kaygan bir mozaik oluşturduğu yerlerde daha etkilidir. Bu bölgelerde yaşayan herkes sayıca kabarık ve iyi örgütlenmiş eşkıyalarla anlaşmaya varmak zorundadır. Bu durum eşkıyaların, belirli bir dereceye kadar, kurulu topluma entegre oldukları anlamına gelir.

Yöneticilerin yöre ahalisinden olduğu ve birtakım karmaşık yerel ilişkilerin içinde olduğu yöreler eşkıyalığa en elverişli bölgelerdir. Söz konusu bölgeler sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış, merkezi otoriteden uzak ve ilgisiz kaldığı sürece, feodal güçlerin halkı yönlendirme kapasitesi yüksek, merkezi devlet politikalarının etki gücü düşük olur. Pre-kapitalist dönemi yaşayan ve toprak sahiplerince yönetilen bu bölgelerde, yörenin önde gelen yerli aileleri arasında daimi bir rekabet söz konusudur. Yönetici bir ailenin gücü, etkisi ve prestiji nihai noktada kendisine bağlı eşkıya sayısına dayanır. Bu prestijin diğer bir anlamı da, büyük korku duyan bir taraftar kitlesi demektir. Bu durum eşkıyalara doğal bir talep yaratır ve onlara politik bir önem kazandırır. Çünkü eşkıya feodal bir yöneticinin himayesini kabul etmeye ikna olursa, yöneticinin prestijini artıran, gerekli zamanlarda çatışma gücüne, oy toplamasına katkıda bulunan; yerel, bağımsız, silahlı insan kaynağı olur. Bu yüzden yerel yönetimi elinde bulunduran otorite ve servet sahipleri, eşkıya ile uzlaşmak zorunda olmaktan ziyade; bundan çıkar sağlarlar. Bu durum eşkıyalık için biçilmiş kaftandır. Zeki bir eşkıya reisi, kendisini himaye etmeyi garanti edebilecek, nüfuz sahibi ve zengin yerel bir yöneticiye bağlanmaya çalışacaktır.

Ülkemizde yakın tarihe kadar mültezim ve toprak ağalarının, egemenliklerini sürdürmek ve pekiştirmek, baskı ve sindirme aracı olarak kullanmak üzere eşkıya mekanizmaları kurdukları bir gerçektir. Mültezim ve toprak ağaları dağlarda eşkıya çeteleri kurup, bunları emekçi köylüleri tehdit etmekte, direnişlerini kırmakta ve böylelikle topraklarını ellerinden daha kolay almakta kullanmışlardır. Özellikle vergilerin aynı olarak toplandığı bölgelerde, köylünün eşkıya korkusu altında tutulması bir gelenek haline gelmiştir. Günümüzde halen yer yer geçerliliğini sürdüren bu tür eşkıyalığa “Ağa güdümlü eşkıyalık” veya “İktidar güdümlü eşkıyalık” denilmiştir.

KAYNAKÇA

- Batman Sonsöz Gazetesi, Batman'da Yaşamış Bir Eşkiya: Koçero, <http://www.batmansonsoz.net/haber/8146/batman-da-yasamis-bir-eskiya-kocero>, 08 Kasım_2015.
- Bayrak, M. (2014). Eşkıyalık ve Eşkiya Türküleri (Sosyal İsyancılık Geleneği ve Folklor), *Özge Yayınları*, 3. Basım, Ankara.
- Berkay, K. (2015). Eşkılar ve Devlet – Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul,
- Boratav, P. N. (1941). Halk Kahramanları Sanat Eseri ve Halk Terbiyesi, *Yurt ve Dünya Aylık Mecmua*, Cilt: 2, Sayı: 10, İlk Teşrin 1941, ss. 198-204.
- Demirci, S. ve Arslan H. (2012). Osmanlı Türkiye'sinde Bazı Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Eşkılar Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750), *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012*, Ankara, ss. 887-914.
- Erdoğan, D. İ. (2005). İşgal Yıllarında Burdur ve Çevresinde Eşkılar Hareketleri (1919), *I. Burdur Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt: 2, 16-19 Kasım 2005, Burdur, ss. 778-783.11
- Güler, İ. (1995). XVIII. Yüzyılda Orta Karadeniz Bölgesinde Eşkılar Hareketleri, *Osmanlı Araştırmaları-XV*, İstanbul, 1995, ss. 187-219.
- Güran, T. (2009). İktisat Tarihi, *D&R Yayınları*, İstanbul.
- Gözler, K. (2018). Hukuka Giriş, 15. Baskı, *Ekin Yayınevi*, Bursa.
- Hobsbawm, E. J. (1997). Eşkılar, *Avesta Yayınları*, İstanbul.
- Sheridan, R. A. A. (2012). Celaliler/Eşkılar: Gayesiz Asiler miyiz ki Hepimiz Biz?, *Kebikeç*, Sayı: 33, 2012, ss. 111-147.
- Şahin, G. (2003). XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisâr'da Eşkılar Hareketleri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 1, ss. 76-88.
- Şahin, O. (1995). Fırat'ın Sırtındaki Kan Bucaklar, *Kaynak Yayınları*, 1. Baskı, İstanbul.
- Uzun, E. (2006) Osmanlı Örneklemleri Üzerinden Sosyal Eşkılarlığa Bir Bakış, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 3, Aralık 2006, ss. 32-45.
- Üner, M. E. (2009). Aşiret, Eşkiya ve Devlet, *Yalın Yayıncılık*, İstanbul.
- Yaltırık, M. B. Töreleri ve Tarihleriyle Eşkılar, <http://tarihvedenedeniyet.org/2014/11/toreleri-ve-tarihleri-ile-eskiyalar.html>, 23 Kasım 2014.
- Yetkin, S. (1997). Ege'de Eşkılar, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, 2. Baskı, İstanbul.